

Economische en culturele dreiging: wie ervaart dreiging en wie niet?

Mariska Hackert, Rik Linssen en Hans Schmeets

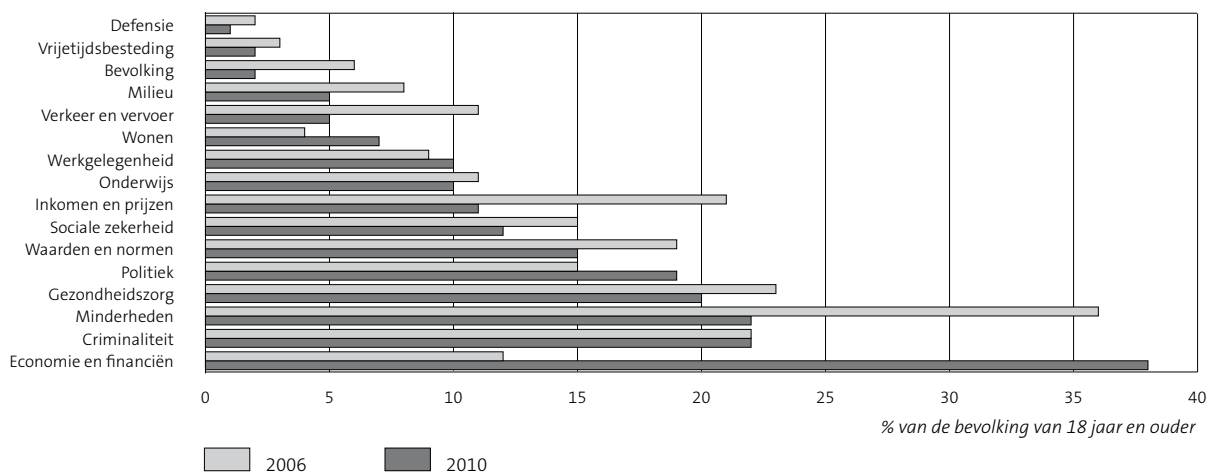
Van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder gaf in 2010 bijna de helft aan bang te zijn voor het verslechteren van de eigen financiële vooruitzichten, ongeveer de helft meende dat de economische vooruitzichten van Nederland zouden verslechteren. Ook vond 46 procent dat de Nederlandse cultuur wordt bedreigd. Vooral ouderen, lager opgeleiden en mensen die behoren tot de lagere sociale klassen ervaren economische en culturele dreiging. Daarnaast voelen autochtonen beduidend meer culturele dreiging dan allochtonen.

1. Inleiding

Tussen 2006 en 2010 vond een aantal verschuivingen plaats in de nationale problemen die de volwassen Nederlandse bevolking als urgent ervaart. Vooral het belang van problemen rondom economie en financiën, waaronder de kredietcrisis, nam onder het electoraat sterk toe. Terwijl 'economie en financiën' in 2006 nog op de achtste plaats van de zestien probleemgebieden stond, was dit in 2010 opgeklimmen tot het vaakst door het electoraat genoemde nationale probleem. De tweede plek werd ingenomen door de minderheidsproblematiek die al langer, sinds 1994, tot de top-3 van de meest urgente nationale problemen behoort (Schmeets, 2011).

Tegen deze achtergrond wordt in deze bijdrage nagegaan in hoeverre de Nederlandse bevolking economische en culturele dreiging ervaart. Economische dreiging betreft de mate waarin mensen een negatieve toekomstverwachting hebben over hun eigen financiële situatie en die van Nederland. Culturele dreiging is de mate waarin mensen vinden dat de Nederlandse cultuur bedreigd wordt.

1.1 Rangorde nationale problemen

Bron: Schmeets (2011b).

De mate waarin Nederlanders economische en culturele dreiging ondervinden, is afhankelijk van het economische en culturele klimaat waarin Nederland zich bevindt (Sniderman, Hagendoorn en Prior, 2004). Zijn de economische omstandigheden slechter, dan is de kans dat mensen zich zorgen maken over hun toekomstige financiële situatie groter. Hetzelfde geldt voor het culturele klimaat; wanneer culturele verschillen tussen groepen zichtbaar zijn in de samenleving, zijn er meer zorgen over de nationale identiteit. Aangezien de Nederlandse bevolking problemen van economische en financiële aard – samen met de minderhedenproblematiek – met voorrang aangepakt wil zien, wordt verwacht dat er ook economische en culturele dreiging in de samenleving wordt ervaren. Hoe groot is deze zorg en welke verschillen zijn er tussen de bevolkingsgroepen, zoals mannen en vrouwen, jongeren en ouderen, allochtonen en autochtonen, lager en hoger opgeleiden? Zijn er regionale verschillen in culturele en economische dreiging aan te wijzen, en in hoeverre zijn deze te verklaren door de samenstelling van de bevolking?

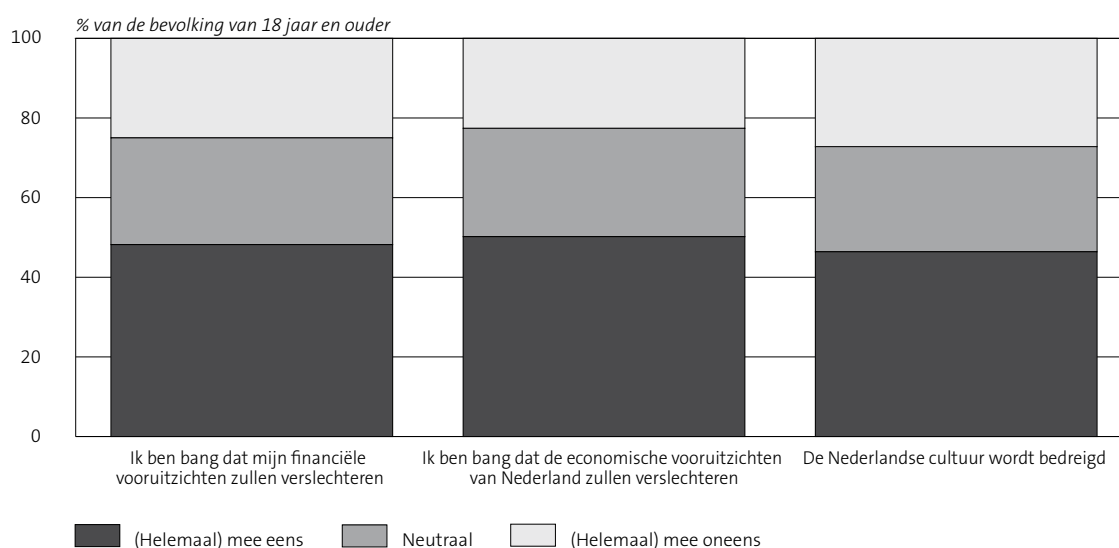
De gegevens voor dit artikel zijn afkomstig uit het dertiende Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) dat is uitgevoerd rondom de Tweede Kamerverkiezingen van 9 juni 2010. Voor meer details wordt verwezen naar de Technische toelichting.

2. Ervaren dreiging in 2010

In 2010 heeft 48 procent van de volwassen bevolking kenbaar gemaakt bang te zijn dat de eigen financiële vooruitzichten zullen verslechteren. Een kwart geeft aan zich hier geen zorgen om te maken. De helft van de bevolking geeft aan bang te zijn dat de economische vooruitzichten van Nederland zullen verslechteren, tegenover 23 procent die daar niet bang voor is. Daarnaast meent 46 procent van de bevolking dat de Nederlandse cultuur wordt bedreigd, tegenover 27 procent die deze mening niet deelt.

Er zijn weinig verschillen in het aandeel kiezers dat het met alle drie de stellingen (helemaal) eens is: ongeveer de helft voelt economische en/of culturele dreiging, een kwart niet en een kwart neemt een neutrale positie in. Toch betekent dat niet dat kiezers die economische en financiële dreiging ervaren, zich ook cultureel bedreigd voelen. Er is weliswaar een bepaalde samenhang (Pearson's $R = 0,38$ en $0,37$), maar

2.1 Ervaren economische en culturele dreiging, 2010

die is niet erg groot. Van de personen die aangeven bang te zijn dat hun financiële vooruitzichten zullen verslechteren, geeft 60 procent aan dat de Nederlandse cultuur wordt bedreigd; van de mensen die stellen dat de economische vooruitzichten van Nederland verslechteren, is dat 61 procent.

3. Ervaren dreiging van bevolkingsgroepen

3.1 Geslacht en leeftijd

Mannen en vrouwen verschillen alleen in de mate waarin zij culturele dreiging ondervinden. Mannen geven iets vaker aan dat de Nederlandse cultuur wordt bedreigd (49 procent) dan vrouwen (44 procent). Groter zijn de verschillen tussen leeftijdsgroepen. De meeste culturele dreiging met ruim 60 procent ondervinden de 65-plussers. Bij de 25 tot 54-jarigen is dit aandeel met ongeveer 40 procent beduidend lager.

De ervaren economische dreiging is met 55 procent het grootst bij personen in de leeftijdscategorie 55 tot 65 jaar. Van de 18- tot 24-jarigen ondervindt 42 procent economische dreiging.

3.1.1 Ervaren economische en culturele dreiging, 2010

	Ik ben bang dat mijn financiële vooruitzichten zullen verslechteren			Ik ben bang dat de economische vooruitzichten van Nederland zullen verslechteren			De Nederlandse cultuur wordt bedreigd		
	(helemaal) mee eens	neutraal	(helemaal) mee oneens	(helemaal) mee eens	neutraal	(helemaal) mee oneens	(helemaal) mee eens	neutraal	(helemaal) mee oneens
<i>% van de bevolking van 18 jaar en ouder</i>									
Totaal	48,2	26,8	25,0	50,2	27,2	22,6	46,4	26,4	27,2
<i>Geslacht</i>									
Mannen	45,4	29,1	25,5	49,4	26,5	24,0	48,9	23,8	27,3
Vrouwen	50,8	24,9	24,3	50,9	27,9	21,2	44,3	29,0	26,8
<i>Leeftijd</i>									
18 tot 25 jaar	44,1	20,9	35,0	40,9	30,7	28,4	47,2	20,2	32,6
25 tot 35 jaar	42,4	31,8	25,8	45,8	27,1	27,1	38,6	28,8	32,6
35 tot 45 jaar	43,7	25,1	31,2	49,0	25,5	25,5	38,4	31,3	30,3
45 tot 55 jaar	52,7	25,2	22,0	54,0	26,8	19,2	39,6	30,4	30,0
55 tot 65 jaar	56,4	24,2	19,4	54,7	23,4	21,9	52,9	24,1	23,0
65 jaar of ouder	47,6	31,8	20,6	52,1	30,4	17,5	61,3	21,3	17,4
<i>Herkomst</i>									
Autochtoon	47,9	26,8	25,3	50,6	27,2	22,1	48,8	26,1	25,1
Allochtoon	50,2	26,7	23,1	48,2	26,9	24,9	33,3	28,5	38,2
<i>Burgerlijke staat</i>									
Getrouwd	48,8	28,2	23,0	51,4	28,7	20,0	46,7	27,9	25,4
Gescheiden	50,4	21,9	27,7	46,7	28,5	24,8	46,4	21,0	32,6
Verweduwd	51,9	26,9	21,2	55,0	19,0	26,0	60,4	19,8	19,8
Ongehuwd	45,9	25,7	28,5	48,3	25,9	25,9	43,0	26,7	30,3
<i>Opleidingsniveau</i>									
Laag	58,6	26,0	15,3	55,7	29,6	14,7	61,2	25,3	13,4
Middelbaar	48,9	27,4	23,7	50,2	26,8	23,0	46,2	27,6	26,3
Hoog	32,6	26,2	41,2	40,2	25,5	34,4	29,2	25,9	44,9
<i>Sociale klasse</i>									
Arbeidersklasse	73,0	18,1	8,9	64,2	26,9	9,0	60,2	28,0	11,8
Hogere arbeidersklasse	55,0	24,3	20,6	52,4	28,0	19,6	44,2	31,1	24,7
Middenklasse	43,8	32,6	23,6	48,8	27,5	23,7	46,4	26,4	27,2
Hogere (midden) klasse	34,4	21,8	43,8	41,6	26,0	32,5	37,7	19,8	42,5

3.2 Sociale klasse

Sociale klasse en opleiding hangen duidelijk samen met het ondervinden van dreiging. Naarmate personen zichzelf hoger op de sociale ladder plaatsen, is de ervaren dreiging kleiner. Dit geldt zowel voor economische als voor culturele dreiging.

Bijna driekwart van de personen die zichzelf tot de arbeidersklasse rekenen, denken dat hun financiële situatie zal verslechteren, terwijl dit bij personen die zeggen tot de hogere en hogere middenklasse te behoren maar een op de drie is.

De verschillen over de verwachtingen dat de economische situatie zal verslechteren, zijn met 64 versus 42 procent bij deze twee groepen iets minder geprononceerd. Dit geldt ook voor de bedreiging van de Nederlandse cultuur: 60 procent van de arbeidersklasse ervaart culturele dreiging, tegenover 38 procent van de hogere (midden)klasse.

3.3 Opleidingsniveau

Ook een hoger opleidingsniveau gaat gepaard met het ondervinden van minder dreiging. Dit geldt voor zowel de ervaren economische als culturele dreiging. De drie stellingen vinden steun bij 59, 56 en 61 procent onder de lager opgeleiden. Onder de hoger opgeleiden is dit met 33, 40 en 29 procent een beduidend kleiner deel.

3.4 Burgerlijke staat

Naar burgerlijke staat zijn alleen verschillen in de ervaren culturele dreiging aanwijsbaar. Weduwnaren geven vaker aan dat de Nederlandse cultuur bedreigd wordt (60 procent) dan gehuwden (47 procent), gescheiden personen (46 procent) en ongehuwden (43 procent).

3.5 Herkomstgroep

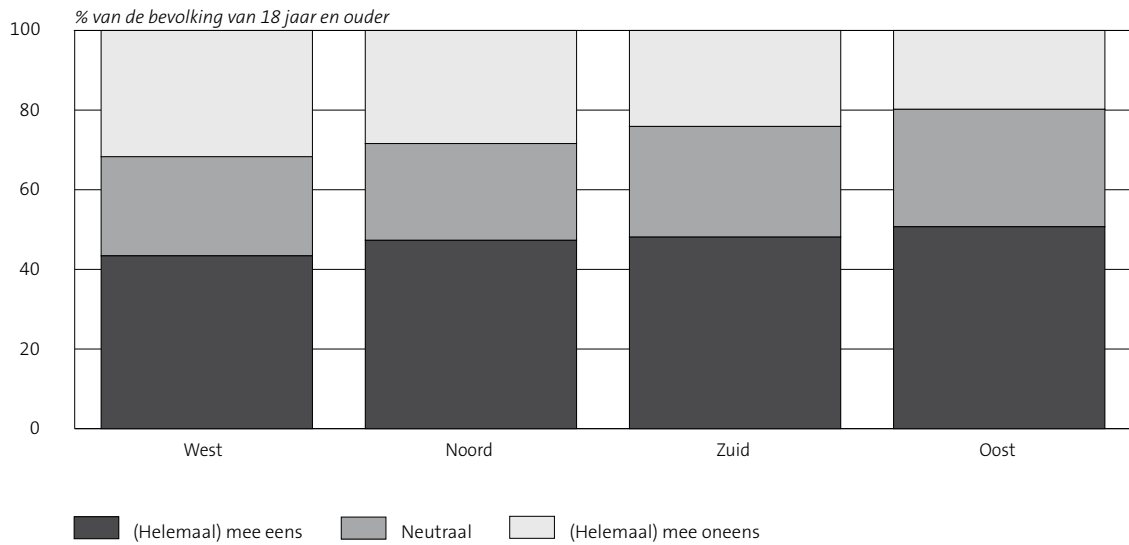
Autochtonen verschillen niet van allochtonen in de mate waarin zij economische dreiging ondervinden. Onder zowel allochtonen als autochtonen geeft grofweg de helft aan bang te zijn dat de eigen financiële vooruitzichten en dat de economische vooruitzichten van Nederland zullen verslechteren. In het ervaren van culturele dreiging is wel een duidelijk verschil zichtbaar. Zo is 33 procent van de allochtonen van mening dat de Nederlandse cultuur bedreigd wordt. Bij autochtonen is dit met 49 procent een stuk hoger.

4. Regionale verschillen in ervaren dreiging

Zijn er, naast de geconstateerde discrepanties tussen bevolkingsgroepen, ook verschillen tussen landsdelen in de ervaren economische en culturele dreiging? Ervaren stedelingen minder dreiging dan bewoners van het platteland? Of ondervinden zij meer culturele dreiging, terwijl in de steden economische dreiging meer een rol speelt? Dergelijke regionale verschillen zijn te verwachten, omdat de economische en culturele stand van zaken per regio verschilt. Zo verschilt de economische groei per regio: deze is het kleinst in Groningen, Zeeland en Friesland en het grootst in Noord-Brabant (CBS, 2012). Ook telt de ene regio naar verhouding meer allochtonen dan de andere, waarbij in de vier grote steden de concentratie allochtonen het sterkst is (Nicolaas, Wobma en Ooijevaar, 2010).

Op grond van deze verschillen is het aannemelijk dat ook de ervaren economische en culturele dreiging zal variëren tussen de regio's. Dat is echter maar zeer ten dele het geval. Een vergelijking van de vier landsdelen

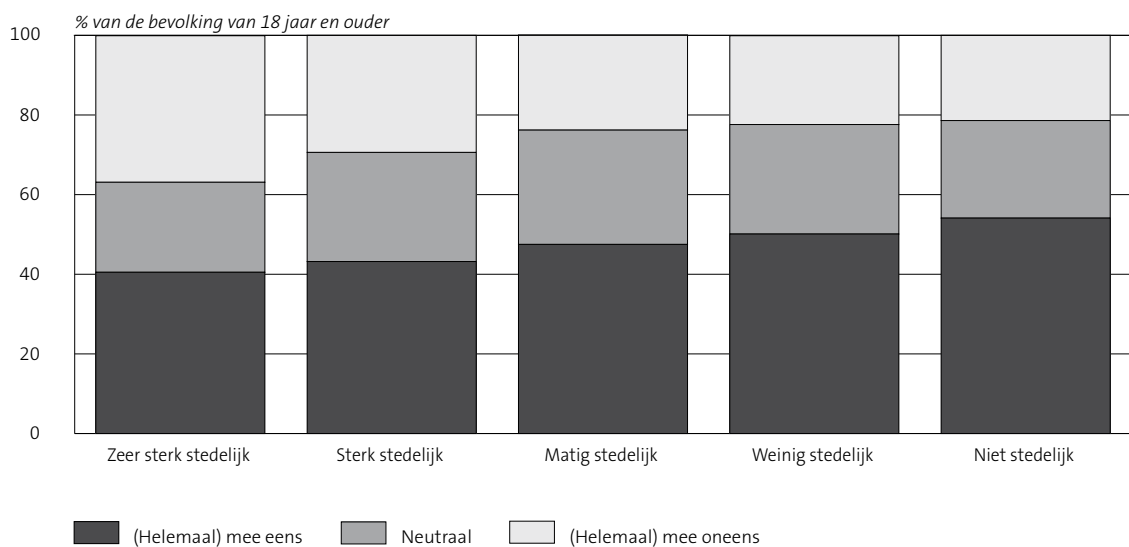
4.1 Ervaren culturele dreiging naar landsdeel, 2010

leert dat de ervaren culturele dreiging verschilt ($p < 0.05$). De stelling 'De Nederlandse cultuur wordt bedreigd' wordt in mindere mate onderschreven door de inwoners van het westen (43 procent) dan door die van het oosten (51 procent) en het zuiden (48 procent). De ervaren economische dreiging vertoont echter geen samenhang met de verschillende landsdelen.

Een zelfde patroon zien we wanneer gekeken wordt naar de verschillen tussen stad en platteland. Van de personen wonend in de meest stedelijke gebieden geeft 41 procent aan dat de Nederlandse cultuur wordt bedreigd. Dit percentage loopt geleidelijk op van 48 onder personen in matig stedelijke gebieden, tot 54 onder personen wonend in de niet stedelijke gebieden. De angst voor verslechtering van de eigen financiële vooruitzichten en die van Nederland, de economische dreiging, is echter wederom gelijk onder stedelingen en de mensen op het platteland.

4.2 Ervaren culturele dreiging naar stedelijkheid, 2010

5. Regionale variatie in ervaren dreiging gecorrigeerd voor bevolkingssamenstelling

In de vorige paragraaf is de regionale variatie in ervaren dreiging beschreven. Duidelijk werd dat alleen de ervaren culturele dreiging verschilt per regio, en niet de ervaren economische dreiging. Hoe dient de samenhang tussen regio en ervaren culturele dreiging geïnterpreteerd te worden? De regionale verschillen in de ervaren culturele dreiging kunnen (mede) veroorzaakt zijn door verschillen in de bevolkingssamenstelling. Dat blijkt ook voor een belangrijk deel het geval. Indien de regio's niet zouden verschillen in leeftijd, burgerlijke staat, opleiding en sociale klasse, dan verdwijnen de verschillen in de ondervonden culturele dreiging tussen stad en platteland. Ook is er dan geen onderscheid meer in de ervaren culturele dreiging tussen het westen en het oosten van Nederland. Wel blijft het verschil in ondervonden culturele dreiging tussen het zuiden en het westen van Nederland overeind.

6. Conclusie en discussie

In 2010 werden problemen rond 'economie en financiën', waaronder de kredietcrisis, en minderhedenproblematiek als het meest urgent ervaren door het electoraat. Tegen deze achtergrond zijn de zorgen van de Nederlandse bevolking over de economische en culturele situatie van Nederland onderzocht aan de hand van het NKO 2010.

Bijna de helft van het electoraat geeft aan bang te zijn voor een verslechtering van de eigen financiële situatie. Daarnaast is de helft bang voor een verslechtering van de economische situatie van Nederland als geheel. Ook is bijna de helft van mening dat de Nederlandse cultuur wordt bedreigd. Daar staat telkens ongeveer een kwart van de Nederlanders tegenover die vinden dat er geen sprake is van dreiging, terwijl eveneens een kwart hierover een neutrale positie inneemt. Dat betekent dus dat het aandeel van de bevolking dat een dergelijke dreiging ervaart twee keer zo groot is dan het aandeel dat deze dreiging op economisch of cultureel gebied niet percipieert.

Daarbij komt dat er grote verschillen zijn tussen diverse bevolkingsgroepen. Vooral opleiding en sociale klasse doen ertoe. Relatief veel lageropgeleiden en personen die zich rekenen tot een lagere sociale klasse geven aan economische en culturele dreiging te ervaren. Daarnaast is het aandeel dat economische dreiging voelt betrekkelijk hoog onder de 45- tot 65-jarigen, terwijl 65-plussers en autochtonen relatief dikwijls culturele dreiging ervaren.

Veel minder omvangrijk zijn de regionale verschillen in de ervaren dreiging. Op het economische vlak zijn er zelfs helemaal geen verschillen aan te wijzen tussen de vier landsdelen, en evenmin tussen stad en platteland. Blijkbaar is de vrees voor een teruggang in de eigen financiële situatie evenals die van de economie overal speurbaar. En dat is op zich opmerkelijk gelet op de demografische en sociaaleconomische verschillen tussen de regio's, zoals het aandeel allochtonen, de economische groei, de mate van werkloosheid en het aandeel uitkeringsgerechtigden.

Wel zijn er kleine regionale verschillen op het vlak van de culturele dreiging aan te wijzen. Zo is in de steden de ervaren culturele dreiging wat minder groot dan op het platteland. Echter, wanneer we rekening houden met de verschillen in de samenstelling van de bevolking, verdwijnt dit onderscheid tussen stad en platteland weer. Dit komt vooral doordat in de steden een groter aandeel personen woont met een hogere opleiding en een hogere sociale klasse, dan op het platteland.

In het zuiden en oosten van het land wordt meer culturele dreiging ervaren dan in het westen van het land. Het onderscheid tussen het zuiden en het westen blijft na controle voor opleiding, sociale klasse, burgerlijke staat en leeftijd, overeind. Dit is, mede gelet op de grote politieke verschuivingen bij de verkiezingen van 2010 in het zuiden van het land, een opmerkelijke bevinding.

Technische toelichting

Nationaal Kiezersonderzoek

De gegevens voor dit onderzoek zijn afkomstig uit het dertiende Nationaal Kiezersonderzoek (NKO) dat is uitgevoerd rondom de Tweede Kamerverkiezingen van 9 juni 2010. Doel van het NKO is het verzamelen van gegevens over de achtergronden van het stemgedrag van de Nederlandse kiesgerechtigde bevolking. In totaal zijn gegevens beschikbaar van 2 621 personen van 18 jaar en ouder.

Voor het NKO 2010 is voorafgaand aan de verkiezingen een aselechte steekproef van 4 duizend stemgerechtigden benaderd voor een eerste 'face-to-face' gesprek. Deelnemers zijn bevroegd over stemintentie, belangstelling voor de politiek, meningen over politieke partijen en politici. Van deze steekproef legde 63,2 procent een volledig interview af. De weigeraars zijn telefonisch of met een schriftelijke vragenlijst herbenaderd. Dit resulteerde in een aanvullende respons van 2,1 procent (telefonisch) en 1,2 procent (schriftelijk). De totale respons komt daarmee uit op 66,5 procent. Na 9 juni zijn de NKO-deelnemers benaderd voor een tweede vraaggesprek, waarbij werd doorgevraagd over de stemkeus en de motivering daarvan. Van de oorspronkelijke steekproef heeft 57 procent deelgenomen aan het tweede gesprek. Na het tweede gesprek is een schriftelijke vragenlijst achtergelaten bij de respondenten, met daarin de stellingen betreffende de ervaren economische en culturele dreiging. In totaal heeft 41,4 procent van de oorspronkelijke steekproef (1 633 personen) de vragenlijst ingevuld en teruggestuurd. De vertekening in de steekproef, onder meer als gevolg van selectieve respons, is tegengegaan door de gegevens te herwegen naar relevante achtergrondkenmerken.

Culturele en financiële dreiging

De vragen over culturele en financiële dreiging maken deel uit van de schriftelijke vragenlijst van het NKO. De ervaren economische dreiging is vastgesteld door aan de stemgerechtigden de volgende uitspraken voor te leggen: 'Ik ben bang dat mijn financiële vooruitzichten zullen verslechteren' en 'Ik ben bang dat de economische vooruitzichten van Nederland zullen verslechteren'. De ervaren culturele dreiging is vastgesteld aan de hand van de stelling: 'De Nederlandse cultuur wordt bedreigd'. De stellingen hebben de volgende antwoordcategorieën: (1) helemaal mee eens, (2) mee eens, (3) niet mee eens, niet mee oneens, (4) mee oneens en (5) helemaal mee oneens. Voor de beschrijving van de resultaten zijn de vijf categorieën teruggebracht tot drie, waarbij 'helemaal mee eens' is samengevoegd met 'mee eens' en 'helemaal mee oneens' met 'mee oneens'.

Meer informatie over het NKO is te vinden op de website van de SKON (www.dpes.nl) en in Schmeets (2011b).

Literatuur

CBS (2012, 19 april). Sterkste economische groei in Noord-Brabant, Utrecht en Flevoland. CBS-Persbericht. PB12–25.

Nicolaas, H., E. Wobma en J. Ooijevaar (2010). Demografie. In: Vliet, R. van der, J. Ooijevaar en A. Boerdam (red.). Jaarrapport Integratie 2010. CBS: Den Haag/Heerlen.

Schmeets, H. (2011a). Maatschappelijke problemen: een splijtzwam? In: Schmeets, H. (red.), Verkiezingen: Participatie, Vertrouwen en Integratie. CBS: Den Haag/Heerlen.

Schmeets, H. (2011b) (red.). Verkiezingen: Participatie, Vertrouwen en Integratie. CBS: Den Haag/Heerlen.

Sniderman, P., L. Hagendoorn en M. Prior (2004). Predisposing Factors and Situational Triggers: Exclusionary Reactions to Immigrant Minorities. *American Political Science Review*, 98(1), 35–49.